

РЕЛИГИОЗНЫЙ КРИТЕРИЙ В ТИПОЛОГИЗАЦИИ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ МИРА

Вовк Д.А.

Статья посвящена вопросам типологии правовых систем мира на основании религиозного критерия, определяется его содержание, формулируются методологические основы типологии, выделяются типы правовых систем.

Ключевые слова: право, религия, правовая система, типология, секуляризация.

RELIGIOUS CRITERION IN TYPOLOGY OF LEGAL SYSTEMS OF THE WORLD

Vovk D.A.

The article deals with typology of legal systems of the world on the basis of religious criterion. The author describes the content of religious criterion, defines methodological principles of the typology of world legal systems, identifies types of legal systems.

Key words: law, religion, legal system, typology, secularisation.

Надійшла до редакції 07. 09. 2010 р.

УДК 340.15 (477) “1921-1929” : 336.22

*М.М. Шевердін, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Радянська влада при переході до нової економічної політики змушена була звернутися до дореволюційного досвіду Російської імперії в цій сфері, бюджет якої ґрунтувався на непрямих податках. Непрямі податки були спрямовані перш за все на поповнення держбюджету. Так, відповідно до тезів Харківського ОФВ про податкову політику у сфері непрямого оподаткування цілком виправданою є бюджетна мета акцизу, що дав за півроку 57,7% усіх податкових надходжень по округу [3, арк.199]. Навіть в умовах економічної розрухи пред-

ставники радянського керівництва (як УСРР, так і РСФРР) не забували про класову сутність податкової системи.

Питанням непрямого оподаткування в період непу (1921-1929 рр.) приділялася значна увага. Окрім того, визнавалася його провідна роль для формування державного бюджету країни. Ідея збереження непрямого оподаткування повинна була широко популяризуватися з урахуванням, з одного боку, граничної межі прямого оподаткування, а з другого – велике значення непрямих податків для бюджету

[3, арк.199, 200]. Непрямі податки в період непу склалися з акцизів, митних та державних зборів і мита.

У сучасній науковій літературі з фінансового й податкового права державні мита й митні збори виділяються в окрему групу надходжень до прибуткової частини бюджету. Державне мито тлумачиться як плата, що справляється за виконання юридично значущих дій уповноваженими на це органами в інтересах юридичних і фізичних осіб та за видачу їм відповідних документів, що мають правове значення [4, с. 327, 328]. Митні збори визначаються як усі види платежів при перевезенні товарів через митний кордон держави (ввезення, вивезення, транзит) [4, с. 330]. У той же час сучасні вчені погоджуються з тим, що митні платежі дуже схожі з непрямыми податками як за історією виникнення, так і за механізмом їх справляння. У період непу державні мита й митні збори належали до податкових надходжень до прибуткової частини бюджету й розглядалися як непрямі податки.

Акцизи в цей час займали значне місце. Сума доходів бюджету від них щороку збільшувалася [2, с.100]. Однак надходження від акцизів так і не досягли довоєнного рівня, тобто до початку Першої світової війни.

Якщо порівняти прибуток з акцизними зборами в 1928/1929 податковому році за такими групами, як надходження від акцизів з предметів першої необхідності (одяг, їжа та освітлення тощо), від інших предметів (горілка, тютюн, парфумерні вироби та ін.), співвідношення становить 35:65 [2, с. 102].

Однією з характерних рис непрямого оподаткування взагалі й акцизів, зокрема, є його перекладення на споживача. Чим ближче момент його стягування до моменту безпосереднього споживання підакцизного товару, тим досконалішою є податкова система [2, с.104]. На думку теоретиків податкової справи, існувало 3 способи стягнення акцизу: (а) із сировини (наприклад, акциз із пива за вагою солоду); (б) з півфабрикату (зі спирту, що йде на виготовлення горілки); (в) з готового продукту [2, с.104]. Найбільш досконалим, безумовно, є стягнення акцизу з готового продукту, безпосередньо в момент його придбання споживачем.

У лютому 1922 р. урядом УСРР здійснено спробу зробити перелік існуючих акцизів у довоєнних карбованцях [6], що пояснювалося катастрофічним знеціненням грошової маси. Проте вже з 1 червня 1922 р. влада відмовилася від цього [5]. У подальшому (до проведення грошової

реформи) ставки акцизу обчислювались у радянських грошових знаках певного року випуску.

1 червня 1919 р. на засіданні ВЦВК, де були присутні представники радянських республік, у тому числі й України, було прийнято декрет “Про об’єднання Радянських соціалістичних республік: Росії, України, Литви, Латвії, Білорусії для боротьби зі світовим імперіалізмом” [7], згідно з яким здійснювалося “тісне об’єднання” Рад народного господарства, фінансів і деяких інших галузей з метою зосередження в руках єдиних колегій управління зазначеними галузями. Це було викликано необхідністю збереження єдності країни й недопущення відокремлення республік від Росії. Таку мету ставила перед собою РКП(б), яка і виступила ініціатором прийняття даного декрету. Того ж дня ВУЦВК ратифікував цей декрет.

Пізніше, 28 грудня 1920 р., між УСРР та РСФРР був укладений союзний договір [8], відповідно до якого ці республіки вступали до військового й господарського союзу й оголошувались об’єднаними 7 наркоматів, у тому числі й Наркомат фінансів. При цьому об’єднані наркомати обох республік входили до складу РНК РСФРР і мали в РНК УСРР своїх уповноважених. Після утворення Союзу РСР і прийняття його Кон-

ституції в 1924 р. почали діяти союзні нормативні акти в галузі непрямого оподаткування.

На території УСРР доби непу існувала доволі розгалужена система акцизів, загалом понад 10 різноманітних видів останніх. Акцизне оподаткування товарів у країні регулювалось окремими нормативно-правовими актами. Оскільки в цей період, як уже згадувалося, митні збори належали до непрямих податків, що зумовлювалося їх схожістю за механізмом справляння, митне законодавство становило частину законодавства країни й діяло на її території.

Митні збори в період непу не ставили перед собою мету отримання фіскального ефекту, а були засобом регулювання зовнішнього товарообігу. В умовах монополії зовнішньої торгівлі фіскальна сторона митного тарифу відсувалася, проте йому надавалося важливе значення як одному з найбільш активних способів захисту промисловості й укладення митно-тарифних угод з іноземними державами. Митний тариф (від 9 березня 1922 р.) було замінено протекційним (8 січня 1924 р.), а через 3,5 роки (11 лютого 1927 р.) затверджено новий, який підсилив протекційну сторону і значно збільшив ставки фіскального характеру на зовнішньому і внутрішньому ринках.

На найважливіші товари розміри мита були збільшені (на 100кг): бавовна 21 крб. (замість 6 крб.); джут – 12 крб. (9 крб.); вовна – 60 крб. (6 крб.); каучук – 30 крб. (6 крб.); кора коркового дерева – 15 крб. (замість безмитного ввозу); барвники (в середньому) – 400 крб. (275 крб.); дубильні екстракти – 13 крб. 50 коп. (4 крб. 60 коп.); шкірсировина – 6 крб. (без мита); олово – 10 крб. (без мита); устаткування, що не вироблялося в СРСР, – 6 крб. (без мита); фізичні, оптичні й геодезичні інструменти, прилади й апарати – 150 крб. (74 крб.); окуляри, оптичні стекла – 7500 крб. (250 крб.); радіоапарати – 500 крб. (244 крб.) та ін. [1, с.163].

Тариф 1924 р. містив перелік понад 80 товарів безмитного ввозу у вигляді устаткування й машин. У тарифі 1927 р. їх число було скорочено вдвоє, причому вказувалося на їх тимчасовий характер. Були посилені фіскальні мита на чай, каву, какао, каучук тощо. Мито на бавовну значно збільшувалося у зв'язку зі зниженням у 1926 р. світових цін і рекордним урожаєм на неї. Завдяки посиленню фіскальної сторони тарифу 1927 р. передбачалося створити за рахунок додаткового доходу від обкладання імпорту фонд для покриття збитків за деякими статтями експорту. Знизились мита на цу-

кор (з 18 крб. до 10 крб. за 100 кг), сіль, гумові вироби, залізо листове, деякі ручні сільськогосподарські знаряддя, соду та ін.

Крім мита стягували ще митно-канцелярський збір (40 коп. зі 100 крб. мита), складський збір за збереження вантажів, такса вантажно-розвантажувальних робіт.

Отриманню митного прибутку відчутно заважала контр-абанда, з якою велася активна боротьба: було введено систему обов'язкового таврування (бандеролями або пломбами) товарів при ввезенні через кордон (тканини, капелюхи, взуття та ін.). З товароодержувачів при тавруванні іноземних товарів стягувався збір у розмірі 4 коп. за пломбу, бандероль і клеймо.

У деяких випадках встановлювалися спеціальні зниження мита. Наприклад, бавовняну мануфактуру, завезену в 1925-1926 рр. кооперативними й державними організаціями за надзвичайним імпортом, було пропущено зі стягуванням лише 8,5% ставки митного тарифу. Предмети особистого споживчого призначення за відповідною нормою допускалися до ввозу в споживчих посылках, але тільки від приватних до приватних осіб (без особливих ліцензійних дозволів). Посилки не могли перевищувати 5 кг; при перевищенні норми вкладень мито стягувалося в 5-кратному розмірі.

Згідно зі ст. 165 Митного статуту при вивозі за кордон продуктів промисловості вітчизняного виробництва експортерам поверталися мита, сплачені за сировину, напівфабрикати, машини тощо, використані для вироблення вивезених товарів. Перелік товарів, на які поширювалося це правило, ставка мита, яке поверталось за кожен товар, строки й місця вивозу товарів установлювалися РПО СРСР [1, с.165, 166].

Вивозити за кордон зі звільненням від акцизу дозволялося виноградне вино, сирий і ректифікований спирт, парфуми, горілчані й тютюнові вироби, коньяк, пиво, дріжджі, цукор, чай, сірники, нафтові продукти, гумові калози, текстильні вироби (пряжу і тканини). При вивозі за кордон виноградного вина, спирту, горілчаних виробів, наливок, настоек, лікерів, коньяку, цукру і нафтопродуктів паралельно зі звільненням від акцизу вводилися безакцизні відрахування. Експортер одержував при цьому залікові квитанції, прийняті при сплаті акцизу на певний продукт.

Безакцизні відрахування надавалися і як премія, і на покриття транспортних витрат: для виноградного вина – 3% як премія і 0,5-2% – на транспортні витрати; спирту – 3-5% і до 6% відповідно; горілчаних виробів – 5% і до 6%; для нафтових продуктів –

1% як премія для освітлювальних олій – 3%, для інших продуктів, на транспортні витрати – 2% від вивезених продуктів (але не з нафтоперегінних заводів); для цукру – лише на транспортні витрати 1,5%. Також відшкодувався акциз при вивозі кондитерських виробів – за цукор, що міститься в цих výroбах, а при вивозі консистентних мазей – за нафтопродукти, що в них містяться. Акциз на пряжу при вивозі тканин обчислювався за окремими нормами [1, с. 166].

Як бачимо, в 1921-1929 рр. (в добу непу) на території УСРР існувала досить розгалужена система акцизів, які можна поділити на 2 групи: а) на товари першої необхідності і б) на предмети розкоші та ін. Акцизне законодавство було доволі динамічним, оскільки завдяки постійній інфляції в перші роки непу доводилося по декілька разів на рік змінювати ставки акцизних зборів. Окрім того, його інтенсивність пояснювалася тим, що законодавець хотів максимально вловити будь-який прибуток з діяльності з під-акцизними товарами.

До того ж при обкладенні акцизами товарів діяв принцип державного пріоритету, тобто надання сприятливих умов для сплати акцизних зборів державними підприємствами чи за товари, вироблені за державним замовленням. Звичайно, ні про

яку справедливу конкуренцію між підприємствами державного і приватного секторів економіки не могло бути й мови. Застосування вказаного принципу сприяло, так би мовити, перемозі над капіталістичними елементами і створювало підґрунтя для суцільного одержавлення економіки Країни Рад, планового господарства й ліквідації підприємницької ініціативи.

Митні збори справлялися відповідно до Митного тарифу, який мав протекційний характер щодо товарів вітчизняного виробництва. Ці збори мали за мету захистити вітчизняного товаровиробника, який був неконкурентноспроможним порівняно з розвиненими капіталістичними країнами світу. А існування державної монополії на зовнішню торгівлю ще раз підкреслює за-

мкненість радянської ринкової системи і прагнення держави тотально охопити всі сфери народного господарства, що в результаті й було зроблено.

У розглядуваний час на території УСРР одночасно стягувалися понад 20 різноманітних загальнодержавних зборів, що, безумовно, негативно відбивалося на народному господарстві. Законодавство ж про непрямі податки характеризувалося величезним обсягом нормативного матеріалу, відстежувати який було важко. Це можна назвати одним з недоліків непрямого оподаткування в досліджуваний період. Також часто порушувався принцип незворотності дії закону в часі й виникали ситуації, коли закон установлював справляння податку у строк, що передував його виданню.

Список літератури: 1. *Гензель П.П.* Налоговое законодательство СССР. – М.: Мосфинотдел, 1927. – 215с. 2. *Гроссман В.Я.* Налоги и сборы в СССР. – М.: Техника управления, 1929. – 171с. 3. *Державний архів Харківської області.* – Ф.р. № 845. – Оп. № 3. – Спр. №1459. 4. *Кучерявенко Н.П.* Налоговое право. – Харьков: Консум, 1997. – 432 с. 5. Об изменении размеров акцизного обложения: Пост. ВУЦИК от 07.06.1922 г. // СУ УССР. – 1922. – № 27. – Ст. 409. 6. Об исчислении в довоенных рублях существующих акцизов: Пост. СНК УССР от 13.02.1922 г. // СУ УССР. – 1922. – № 7. – Ст.116. 7. Об объединении Советских Республик: России, Украины, Латвии, Литвы, Белоруссии для борьбы с мировым империализмом: Декрет ВЦИК// Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства. – 6 июня 1919г. – № 21. – ст. 264. 8. Союзный рабоче-крестьянский договор между РСФСР и УССР // СУ РСФСР. – 1921. – № 1. – Ст.13.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОСВЕННОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В ПЕРИОД НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ Шевердин М.М.

Статья посвящена косвенным налогам в Украине в период новой экономической политики. Косвенные налоги в этот период состояли из акцизов, таможенных сборов, государственных сборов и пошлин.

Ключевые слова: косвенные налоги, нэп, акцизы, пошлины.

**SOME ASPECTS OF INDIRECT TAXES DURING THE
PERIOD OF THE NEW ECONOMIC POLICY**

Sheverdin M.M.

The article is devoted to the indirect taxes during the period of the new economic policy in Ukraine. These taxes are made up of excises, customs, charges and state duties.

Key words: indirect taxes, new economic policy, excise, customs.

Надійшла до редакції 17.05.2010 р.